П50

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА

ПОЛИСАЄВ Олександр Павлович

УДК: 130.2:165.191

СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ТРАНСІСТОРИЧНОСТІ МІФОЛОГІЧНОГО ОСВОЄННЯ СВІТУ

09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора філософських наук

НБ НПУ
100041038

Київ – 2009

БІБЛІОТЕКА
НПУ імені М.П. Драгоманова

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі соціальної філософії та філософії освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий консультант – доктор філософських наук, професор,
академік Національної академії наук України
Кремень Василь Григорович,
Академія педагогічних наук України, президент.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, доцент
Андрущенко Тетяна Іванівна,
Національний педагогічний
університет імені М.П. Драгоманова,
завідувач кафедри етики та естетики;

доктор філософських наук, професор
Кримський Сергій Борисович,
Інститут філософії ім. Г.С. Сковороди,
Національна академія наук України,
провідний науковий співробітник;

доктор філософських наук, доцент
Шашкова Людмила Олексіївна,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, професор кафедри
філософії гуманітарних наук.

Захист відбудеться "04" грудня 2009 року о 12 ^{00} годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.16 Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий "3" листопада 2009 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради Н.В. Крохмаль

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Міфологія складає невід'ємну частку будь-якого типу культури – як у стадії її становлення, так і в процесі еволюції притаманних даній культурі світоглядницьких моделей і форм духовно-практичного освоєння світу. Поява розвинутих систем раціонально-понятійного знання не призводить до одночасного витіснення із духовного життя суспільства елементів міфологічної свідомості, яке постійно відтворюється на рівні життєвого досвіду, а також у ситуаціях, що пов'язані із необхідністю колективної соціальної дії, яка ґрунтується на беззаперечному підкоренні чужій волі. Тобто, парадигмальна ніша міфу міститься у тих сферах людського існування, де раціоналістичне світорозуміння не є панівним, або з якихось причин його втрачає. У динаміці культури подібні ситуації, як правило, пов'язані з глобальними (зміна ідеалів раціональності, пошук світоглядницьких підстав нової історичної епохи, докорінна зміна типу суспільного ладу), або локальними (зміна парадигм деяких наук, виникнення нових галузей знань, або теоретичних систем) процесами, які позбавляють однозначності попередню систему цінностей.

В Україні, яка шукає шляхи до трансформації тоталітарної системи упорядкування суспільства в демократичну і ринкову, актуалізується інтерес до соціальної міфотворчості, яка все більш набуває ознак важливого чинника суспільних змін. У суспільстві перехідного типу це має наскрізний трансісторичний смисл, де міфологеми нерідко виступають платформами проголошених реформ. У цьому контексті слід зважати не стільки на "відродження" певних застарілих міфічних форм, скільки на актуалізацію набуття феноменом міфу новітніх метаісторичних обрисів.

На жаль, конкретно існуюча в українському суспільстві система міфологічних образів ще не стала предметом безпосереднього критичного аналізу. Значно частіше доводиться мати справу з "раціональним" обґрунтуванням "доцільності" розуміння ситуацій, де визначальною складовою виступає міфологічна їх інтерпретація (йдеться, зокрема, про традицію політичних дискурсів, часом корельованих із партійно-груповими інтересами). У той же час, сучасна політична міфологія нерідко використовується політичними організаціями і владними структурами для цілеспрямованого програмування масової свідомості, формування локально-конформістських або радикально-агресивних суспільних настроїв.

Трансформаційні процеси, що відбуваються в Україні, породили у широкого загалу розгубленість, страх від нерозуміння, які набувають поширення; психологічна неготовність значної частини населення до нових умов існування, крайній негативізм і недовіра до будь-яких дій влади – закріплюють міфологему катастрофічної свідомості та створюють перед-умови для домінування міфологічного світосприйняття. За таких обставин

особливо зростає роль філософської рефлексії соціальної міфології, яка за допомогою запровадження критичного ставлення до сучасного міфологічного світосприйняття уможливлює емансипацію людини від поневолюючого впливу на неї ідеологічної практики міфологічних інтерпретацій.

Стан наукової розробки даної проблеми. Соціальна міфологія є феноменом ідеологічної практики, який конституювався у "зрілому віці" у XIX – XX ст. і являє собою цілеспрямовану діяльність з маніпулювання масовою свідомістю завдяки спеціально сформованими для цієї мети соціальними міфами. Основа філософської традиції – в аналізі соціальної міфології, яка містить два необхідні компоненти: соціальну міфотворчість і адаптацію створених ідеологічних міфологем у масову свідомість, які були закладені ще А.Шопенгауером у розумінні зусиль і волі суб'єкта, якими він наділений, щоб спрямувати їх на те, аби векторно зорієнтувати і наповнити цю волю свідомим смислом. Відомо, що в інтерпретації Ф.Ніцше міфологія формує не тільки "стадні інстинкти" масової свідомості, але й відповідний їм некритичний стиль "рабського мислення".

Власне традиція філософського дослідження соціальної міфології розпочинається із середини XIX ст. і знаменується переносом акценту в філософії влади із суб'єкта владних відносин на так званий "об'єкт влади" (Ж.Сорель), що фактично висуває на передній план проблематику ідеологічного впливу (Б.Данем, К.Мангейм, О.Тофлєр, М.Фуко, Ф.Хайєк, П.Гуревич, А.Щербаков та ін.) на індивідуальну (А.Бергсон, І.Єрмолаєв, М.Іваненко, С.Кара-Мурза, О.Ринк та ін.) і масову (Є.Анчел, Х.Арендт, В.Гадяцький, Б.Грушин, Г.Лєбон, Х.Ортега-і-Гассет, К.Поппер, В.Райх, Г.Тард, М.Хевеші, К.Юнг та ін.) свідомість.

Сучасна філософія влади аналізує соціальну міфологію в плані дослідження проблеми механізмів формування соціальних ілюзій (Р.Барт, А.Гулига, П.Гуревич, Г.Осіпов, В.Пєтухов, Є.Режабек, Н.Соболєва, А.Ульяновський, П.Флоренський та ін.), розробки конкретних прийомів безпосереднього цілеспрямованого впливу на індивідуальну і масову свідомість за допомогою як прямої, так і латентної пропаганди для щеплення ідеологем соціальної міфології в масові стереотипи свідомості (Х.Шиллер, Х.Блюмер, Х.Лассуєл, Б.Бернальсон, Ф.Балле та ін.). У цьому контексті слід виокремити наукові праці, які присвячені зарубіжній політичній міфології (І.Іванов, Е.Канетті, Е.Кассірер, А.Кольєв, І.Кравченко, О.Рюмкова, К.Флад, С.Хангтінгтон, А.Цуладзе, М.Шестов та ін.), а також вітчизняній (М.Головатий, О.Даниленко, П.Демчук, В.Заріцька, Л.Зубрицька, В.Смолянюк та ін.).

У структурі соціальної міфології слід виокремити дослідження, які присвячені аналізу структури міфології (А.Голан, М.Еліаде, Р.Кайуа, Дж.Кембел, С.Лангер, К.Леві-Строс, Е.Ліч, Є.Мелетинський, В.Найдиш, Г.Оботурова та ін.), її змісту (Ю.Антонян, К.Богданов, Г.Гадамер, У.Джеймс,

Я.Голосовкер, А.Косарєв, Ф.Кессіді, В.Пропп, Е.Фромм, К.Хюбнер, А.Честнейшин та ін.), різноманітним її формам (Г.Гачєв, А.Гуревич, Т.Євгеньєва, П.Козловськи, О.Лосєв, Б.Маліновський, Є.Мелетинський, Р.Менар, А.Платов, О.Плєнков, Е.Тайлор, А.Тахо-Годі, О.Френденберг та ін.), культурологічного значення міфології загалом (А.Бистрова, І.Валерстайн, Ж-П.Вернар, Л.Воєводіна, А.Горянін, Р.Грейвс, Я.Грімм, В.Леонтьєва, А.Потебня, Дж.Фрезер, Ф.Шеллінг та ін.).

Особливо значущим для нашого дослідження є наукові доробки з соціальної міфології вітчизняних науковців (В.Андрущенко, Е.Воропай, П.Гнатенко, С.Кримський, В.Малахов, М.Міщенко, М.Михальченко, В.Павленко, М.Попович, Г.Сковорода, Т.Суходуб та ін.). Окремим аспектам соціальної міфології, де здійснена спроба інтерпретації міфа у сучасній українській культурі виділяються наукові праці В.Горського, Г.Грабовича, Д.Донцова, М.Костомарова, В.Леонтьєва, В.Лісового, Г.Носової, Ю.Павленка, В.Рижка, М.Савельєвої, І.Чорноморденка та ін. Значна частина праць присвячена міфологізації ринкових перетворень в сучасній Україні (Л.Бальцерович, А.Гельб, Є.Головаха, В.Кремень, А.Окара, Н.Паніна, Г.Почепцов, В.Ткаченко, С.Тримбач, В.Шедяков, Л.Шашкова, А.Шморгун та ін.).

Віддаючи належне науковій значущості робіт авторів вказаних розвідок, усе ж можемо стверджувати, що поза їх увагою залишилися питання, які стосуються передовсім з'ясування теоретичних підходів до міфологічної традиції за сучасного "статусу" міфу, а головне – практичний вимір його функціонування у сучасному українському суспільстві у всіх сферах суспільного життя. Зазначений статус може бути охарактеризований як трансісторичність, яка зобов'язує людину бачити себе не тільки частиною окремої культури, а й зв'язаною з особливостями інших культур, наприклад, для українців, з культурно-історичним європейським поступом. Вказане засвідчує актуальність дослідження засобами соціальної філософії міфотворення як феномену суспільства, що перебуває в стані глобалізаційних трансформацій.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема і зміст дисертаційного дослідження є складовою частиною комплексної науково-дослідної теми кафедри соціальної філософії та філософії освіти Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова "Дослідження гуманітарних наук", затвердженою Вченою радою університету 25 жовтня 2003 року, протокол № 5. Тема дисертації затверджена Вченою радою Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова (протокол 4 від 01 червня 2004 року).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є визначення праксеологічної функції соціальної міфотворчості в сучасному суспільстві та обґрунтування самоцінності культуротворчої функції транс-

історичного міфу в суспільстві перехідного типу. Реалізація цієї мети передбачає вирішення таких **завдань:**

– проаналізувати теоретичні засоби наукового, зокрема, філософського дослідження феномену міфології та особливостей сучасного міфу;

– обґрунтувати методологічну адекватність соціальної філософії для дослідження міфології та архітектоніки сучасного міфу як феноменів суспільства, що перебуває в процесі глобалізації;

– виявити та дослідити зв'язок міфотворення з основними сферами суспільного буття: від економіки до державного управління, від сфери буденності до засобів масової інформації, від особистісної до мережевої системи глобальної комунікації;

– розглянути міфологічне сприйняття дійсності в контексті дихотомії раціональне-ірраціональне;

– змістовно диференціювати "класичну" та "соціальну" міфологію, "соціальний" та "політичний" міф;

– у контексті міфотворчих процесів трансісторичності дослідити та визначити специфіку соціальних трансформацій в Україні;

– провести аналіз феномену політизації міфа в сучасному соціальному та філософському дискурсі;

– визначити такі архетипні елементи масової свідомості, які виникають та культивуються в процесі соціальної міфотворчості;

– узагальнити та обґрунтувати конструктивні можливості міфотворчості в кризових суспільно-політичних ситуаціях.

Об'єктом дисертаційного дослідження є соціальне міфотворення.

Предметом дослідження є трансісторичність міфологічного освоєння людиною соціальної дійсності.

Методи дослідження. Дослідження здійснене за допомогою основ наукового аналізу з використанням принципів об'єктивності, системності, цілісності, історичного, порівняльного аналізу, причинності, логіко-семантичного, комунікативного та герменевтичного підходів, прогнозування.

Принцип *об'єктивності* дозволив неупереджено проаналізувати наукові розробки, як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників, проблем трансісторичності міфологічного способу духовного освоєння світу людиною. Принцип *єдності історичного та логічного* уможливив осмислення матеріалу із урахуванням контексту відповідної доби, особливостей тлумачення щодо соціальної міфології на різних етапах розвитку філософської думки, обґрунтувати методологічну адекватність соціальної філософії для дослідження архітектоніки сучасного міфу. Застосування *логіко-семантичного* підходу та рефлексивного аналізу надали змогу проаналізувати теоретичні засоби соціально-філософського дослідження феномену міфології та базові елементи понятійно-категоріального апарату дослідження. Метод *системного аналізу,* принципи *причинності* та *прогнозування* дозволили

дослідити зв'язок міфотворення з основними сферами суспільного буття, визначити архетипні елементи масової свідомості, які виникають та культивуються в процесі соціальної міфотворчості у суспільствах транзитного типу, обґрунтувати конструктивні можливості міфотворчості у кризових ситуаціях. *Компаративіський метод* дозволив розглянути міфологічне відношення до дійсності у контексті дихотомії раціональне-ірраціональне, змістовно диференціювати "класичну" та "соціальну" міфологію, "соціальний" та "політичний" міф. *Герменевтичний метод* застосовувався для виявлення сенсів, інтенцій, мотивацій тлумачень явища політизації міфа у сучасному соціальному та філософському дискурсі стосовно трансформаційних процесів, що відбуваються у сучасному українському суспільстві.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що у дисертації вперше у вітчизняній філософській думці розроблена цілісна концепція трансісторичності сучасного міфологічного освоєння світу людиною, яка відтворює трансісторичний ірраціональний феномен людського буття, специфіка якого проявляється насамперед у способі ідентифікації людиною себе у співвідношенні з різними суспільними станами. Наукова новизна отриманих результатів деталізується такими положеннями:

вперше:

– введено до наукового обігу в соціальній філософії та дане авторське тлумачення поняття "трансісторичність міфологічного освоєння світу людиною" як процесу і результату набуття традиційними міфічними формами новітніх рис, існування в умовах глобалізації людства;

– досліджено специфіку змісту процесу міфотворчості в сучасній Україні, де процес формування міфологем у соціально-політичному бутті дозволяє показати функції міфу в суспільних трансформаціях; архетипні елементи масової свідомості в процесі міфотворчості та прояви їх в різних сферах діяльності;

– здійснено спробу на основі дослідження трансісторичності міфологічного освоєння світу розв'язання суперечності між розумінням необхідності проведення глибоких економічних і політичних реформ в інтересах народу і відчуженням широкого загалу від владних структур, яке набуло настільки загостреної форми, що міфологізована свідомість наших співвітчизників починає розглядати власну державу в якості одного з головних чинників соціальної нестабільності;

набуло подальшого розвитку:

– тлумачення міфу як полісемічної категорії, що відтворює трансісторичний, ірраціональний феномен людського буття, специфіка якого проявляється насамперед в способі ідентифікації людиною себе у співвідношенні з певними суспільними станами. В *мета*історичному контексті міф є формою духовно-практичного (ціннісного) освоєння люди-

ною світу; міфотворчість при цьому розглядається як невід'ємний компонент соціально-політичного життя та як чинник історії та культури людства;

– положення про те, що відношення до міфічної складової культури людства в її історії складалися по різному. Зміни ж емоційно-почуттєвого рівня "мислення" логіко-понятійним не відбулося. Становлення філософії як теорії світогляду й на рівні давньогрецької, індійської, китайської традицій, характеризувалося як подолання міфологічної самосвідомості, так і її значним впливом. Не тільки перші філософські системи страждали "на міфічність", міфічністю позначалася й уся подальша духовна історія людства;

– обґрунтування, що активне "повернення" міфу в сучасну культуру було реакцією на крайню форму раціоналізації життя, пов'язану з довгим пануванням в історії так званого "проекту модерну", типу "класичного" раціоналізму, позитивістським варіантом світорозуміння. Зміна суспільних ідеалів на користь ціннісного виміру буття, культивування плюралізму світогляду, відкритості свідомості до комунікативного дискурсу, спрацювали як певна інтелектуальна передумова нового входження в суспільне життя ірраціональних чинників, в тому числі і "нової" міфології;

уточнено:

– положення про те, що "постмодерний поворот", який за традиційним визначенням відбувся в культурі та філософії XX ст. посилив інтерес до міфу як до самоцінного начала культуротворчості, а також елемента, що встановлює ідентичність соціальних та етнічних спільнот. Це дозволило визначити, що філософський постмодернізм реконструював опозицію між філософією та міфом, між міфом та логосом;

– що міф у постіндустріальному суспільстві виступає як трансісторичний принцип організації масової свідомості. У цьому контексті міф не пояснює реальність, він її заміщує, деформуючи. Свідомість масової людини не встигає за плином глобальних змін, що відбуваються, і міф в цьому випадку виконує терапевтичну, захисну функцію, що редукує складні інтелектуальні проблеми до примітивних та дуалістичних опозицій "добре – погано", "наші – чужі", дає можливість відпочити від відповідального персонального вибору і перетворює міф на спеціальний вид маніпулятивних технологій;

– що процес формування міфологем в соціально-політичному бутті України надає багатоманітний матеріал, який дозволяє показати функції міфу в соціальних трансформаціях суспільства; архетипні елементи масової свідомості в процесі міфотворчості та прояви їх в різних сферах діяльності. Визначено, що можливості міфотворчості в кризових суспільно-політичних ситуаціях є фактично безмежними, як і розбіжності між реальним станом суспільства та доктринами, які проголошуються в цьому суспільстві.

Практичне значення одержаних результатів насамперед полягає у визначенні праксеологічної функції соціальної міфотворчості у сучасному трансформаційному суспільстві та в обґрунтуванні конструктивних можли-

востей міфотворчості в кризових суспільно-політичних ситуаціях, які періодично виникають у соціумі.

Отримані результати сприяють цілісному розумінню трансісторичності міфологічного освоєння світу людиною і можуть бути використані в якості методологічної основи для спеціальних досліджень у галузі філософії та культурології. Матеріали дослідження можуть бути використані у навчальному процесі при викладанні курсів філософії, соціальної філософії, культурології, політології.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки дисертаційної роботи обговорювалися на ряді міжнародних та всеукраїнських конференцій, а саме: Міжнародній науковій конференції "Проблеми європейської інтеграції України" (Тернопіль, 2002); Міжнародному науково-практичному семінарі молодих науковців "Україна – Польща: уроки другої світової війни" (Тернопіль, 2003); Всеукраїнській науково-практичній конференції "Реформування системи аграрної вищої освіти в Україні: досвід і перспективи" (Київ, 2005); Четвертій міжнародній науково-теоретичній конференції "XXI століття: Альтернативні моделі розвитку суспільства. Третя світова теорія" (Київ, 2005); Міжнародній науковій конференції "Дні науки філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка" (Київ, 2006; 2007; 2009); Всеукраїнській науковій конференції "Гармонізація науки і вищої освіти в умовах інформаційного суспільства" (Київ, 2008).

Публікації. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження опубліковані в 1 монографії, у 28 авторських публікаціях, серед яких 22 статті у фахових виданнях з філософських наук, затверджених ВАК України.

Кандидатська дисертація на тему: "Діалектика спадкоємності суспільного ідеалу" була захищена у 1989 році, її матеріали в тексті докторської дисертації не використовуються.

Структура дисертаційної роботи обумовлена метою та головними завданнями дослідження. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів (поділених на підрозділи), висновків та списку використаних джерел (470 позицій). Загальний обсяг дисертації складає 419 сторінок, із них обсяг основного тексту – 381 сторінка.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовуються актуальність теми дослідження та ступінь її наукової розробки, визначені об'єкт і предмет дослідження, формулюються мета і завдання дослідження, обґрунтовуються наукова новизна і практичне значення роботи, окреслюються рівень апробації її результатів та структура.

У **першому розділі "Соціальна міфотворчість у філософських дослідженнях"** здійснено етимологічний та смисловий аналіз міфології, досліджено трансформацію змісту міфу в контексті соціальних змін.

У підрозділі ***1.1. "Масова свідомість як чинник суспільних практик"*** обґрунтовується теза, що актуалізує тему сучасного міфу та міфотворчості як стану перехідної епохи. Україна в цьому аспекті "потерпає" подвійно. З одного боку спрацьовує загальна тенденція переходу, а радше – поєднання в сучасному суспільстві культури "модерну" та "постмодерну", коли ще досить потужною є перша – з її культом раціоцентрованого світогляду, абстрактним універсалізмом та надіндивідуальною, здебільшого – ідеологізованою, свідомістю, вірою в прогрес та реалізацію спільних ідеалів тощо, однак вже помітно заявляє про свої пріоритети й друга тенденція. Йдеться про увагу до ірраціональної складової свідомості та до повсякденності конкретно індивідуалізованого, про плюралізацію думок та деідеологізацію світогляду, поліфонізм загальних засад та ціннісних установок, культивування розуму відкритого, вільного, зорієнтованого на діалог, толерантність, взаємопорозуміння та прийняття консенсусних рішень.

"Нова" епоха ставить на меті подолання утопічних проектів, характерних для культури "модерну", зорієнтованих на тотальне перетворення світу заради майбутнього, творення "досконалішого", його стану згідно з певними ідеологічними "проектами". Людина "постмодерну", навпаки, культивує поліфонізм як "вимір" свого життя, образно кажучи, погляд в різні часові модуси як форми індивідуального самовизначення – в минуле і в майбутнє, зважаючи і на значимість теперішнього, і проявляє тим самим сприйнятливість і до міфологічної традиції як культурної самодостатності зв'язку минулого та майбутнього із сьогоденням.

Як предмет соціально-філософського аналізу міф постає як символічне оповідання в давньому та сучасних видах світогляду, що містять міфічну складову. Міф у цій головній своїй якості відрізняється і від символічної поведінки і від символічних місць або предметів. Міфи саме описують події, обставини, вчинки богів, героїв, демонів, духів та інших надлюдських істот, що є утягненими в особливі події або обставини поза звичайним людським досвідом, але є такими, що несуть моделі саме людської поведінки, інститутів або універсальні обставини людського буття.

Трансісторичність феномену міфології, а також його смислова багатозначність та різність можливих функціональних смислів, що зафіксовано навіть в ознаках міфу як поняття, спричиняють ситуацію, коли міфи можуть розглядатися як "архетипи" традиційного буття народу, можуть – як певні політичні та партійні "ідеологеми", можуть – як "соціальні ілюзії масової свідомості тощо. При цьому розбіжності, які можуть спостерігатися в тлумаченнях, пояснюються як буттєвою багатовимірністю

досліджуваного феномену, так і віддзеркалюють особливості різних концептуальних підходів до розуміння міфології.

Полісемічність міфу чітко проявляється і у якості прикметника, коли "міфічний" розуміється не тільки в контексті походження від "міфу", але й як "легендарний", "казковий", "фантастичний", "неймовірний", а також і як "вигаданий", "ілюзорний", "недійсний", такий, що є „вимислом".

У підрозділі ***1.2. "Етимологічний та смисловий аналіз міфології"*** вказується, що соціокультурний зміст міфологічних категоризацій дійсності змінювався в історичному поступі людства, тому нас будуть цікавити перш за все лише ті межові підстави можливих форм міфологізації свідомості, що є *транс*історичними, тобто несуть довічні смисли міфологічного світогляду. Інакше кажучи, йтиметься не стільки про ознаки первісної свідомості історично першого типу людського світовідчуття, а перш за все про загальні та істотні особливості, які можна тлумачити як метаісторичні, тобто такі, що проходять в якості наскрізних духовних чинників історичних епох, узагальнюючи незмінні ознаки специфічних проявів міфологічного мислення в будь-які періоди розвитку людства.

Міфічні образи спрямовані насамперед на встановлення гармонійних стосунків людини зі світом, подолання його чужинності та тривог, страху, що йдуть від нього та переповнюють жахом непорозуміння людську свідомість; на облаштування спільного буття. Останнє є можливим не лише через пояснення встановленого порядку, але й через створення міфічним образом прикладу поведінки, яка закріплюється в якості норми на основі реалізації міфічних оповідей в ритуалах, що практично колективними діями, психічно об'єднують людей у певні спільноти.

Нормативність міфу таким чином не тільки фіксує його первісну "практичність", але й дозволяє нам зрозуміти функціональну зміну змісту міфологічних образів від епохи до епохи. Так, в період формування первісної форми самосвідомості міф виконував регулятивну функцію сумління. Нерозвиненість даного морально-психологічного комплексу, регулюючого взаємовідносини між людьми, закономірно потребувало існування міфу як істоти, що незмінно контролює людські стосунки, все бачить і знає, тому за порушення прописаних правил обов'язково буде покарання.

Іншими словами міф – не алегорія, не казка, не символ, не примітивно побудована логічна схема. Міф не можна тлумачити ні як вигадку, ілюзію, фікцію, фантазію чи розумоосяжний вимисел, хоча певні елементи їх можуть збігатися. Основа смислу міфу – бути категорією буття, і тому – категорія свідомості, які мають суспільну природу і життєву силу культури. Зважаючи на особливості такої міфічної категоризації буття, слід особливо вказати на виразність міфу, що має образне та символічне походження.

У підрозділі ***1.3. "Трансформація змісту міфу в контексті соціальних змін"*** зазначено наступне: враховуючи, що міфологічний світогляд є зорієнтованим насамперед на оповідь про історичні події, що мають, переповідаючи, розтлумачувати походження встановленого порядку життя, тим самим закласти первісні "право" та "етику", звертаємо увагу насамперед на функцію пояснення. Онтологічний зміст міфу проявляє себе саме через функцію пояснення. Ось чому і сучасний міф, прагнучи стверджувати певні буттєві форми, має насамперед пояснювати їх доцільність, необхідність, неможливість іншого буття. Порівняльний аналіз, дані етнографії, мовознавства дають змогу усвідомити, що в міфах різних народів ряд основних тем та мотивів повторюється, хоча існують і свої особливості. В цілому ж численні міфи різних народів демонструють означений нами як головний – функціональний смисл пояснення встановленого порядку буття. Класичним у зазначеному сенсі є один із індонезійських міфів, що пояснює походження общинного свята, пов'язаного з вшануванням головної для даної соціальної спільноти окультуреної рослини, що своєю смертю та відродженням у новій якості, сприяє виживанню людей.

Традиція ритуалів, яка закріплює міфічні оповіді відповідними діями, дає можливість не тільки синтезувати різноманітні функції міфів, не лише надавати міфологічній конструкції священного характеру, але й виявляти дієво цю сакральність. Саме через ритуали міфічне та повсякденне співвідносяться як сакральне та профанне. Категорії міфу закладають простір сакральний, який відкривається в ритуальних діях практично, на рівні почуттєвих переживань світосприйняття. Здійснення міфологічних ритуалів, об'єднуючи елементи позасвідомого з практичною стороною життя, перетворюють повсякденність, буденність на сакральність. Історичні зміни створюють умови трансформації як традиційних міфів, так і їх функцій, з'являється специфіка міфологічної складової культур наступних епох, але принципово не змінюються функції міфу – пояснення, опису, встановлення норм тощо. В сучасному суспільстві міф більшою мірою виконує нормативно-регулятивну функцію, водночас для первісного суспільства більш притаманна світоглядно-пояснювальна.

У підрозділі ***1.4. "Дослідження міфології засобами соціальної філософії"*** визначено, що різноманітність форм існування міфу в суспільній історії та духовній культурі спричиняє не тільки його багатофункціональність, але й створює концептуальну різноаспектність розуміння даного феномену. Автором наводиться класифікація теоретичних підходів до міфу як в історії філософії і культурології, так і в сучасній соціально-політичній та філософській думці (вітчизняній та зарубіжній). Відзначено, що у новітніх умовах людина все більше інтуїтивно тлумачить міф як незмінний контекст свого духовно-культурного і суспільно-політичного буття. Зазначене дозволило дійти висновку, що міф не є ілюзією

чи початковою формою знань, а представляє собою світогляд, побудований на образному уявленні про природне і культурне середовище та колективне життя певної спільноти або історично пізніше – і людства в цілому. Функціональним центром міфу є власне не знання, уявлення про світ, а людська самосвідомість, усвідомлення місця людини і людської спільноти у світі, колективна свідомість певного людського угрупування.

Як явище культури та суспільного буття міф несе чітко виражену трансісторичну ознаку. З явищем трансісторичності міфу європейці наочно стикаються ще у XIX столітті, в епоху, коли людина не просто знаходить себе в культурі (на відміну від часів, коли людина співставляла себе з природою, трансцендентальним світом тощо), але й розглядає саму себе крізь призму особливостей інших культур. Прийшло розуміння, що культурне явище міфології має відношення не лише до спільнот, суспільний розвиток яких характеризується родоплемінними стосунками, але й у трансформованому вигляді є присутнім у загальному культурно-історичному європейському поступі. Такого роду трансісторичність міфології демонструє певні "залишки" в самосвідомості людини рис міфологічного світосприйняття. Завершення XIX та початок XX ст. в галузі міфологічних досліджень дозволили здобути позитивний матеріал стосовно архаїчної свідомості, вивчення символів та ритуалів, пов'язаних із первісними віруваннями, з'являються перші тематизації міфологічних сюжетів, створено кілька потужних шкіл, що, безумовно, вплинуло й на розвиток дослідження феномену міфу та міфотворчості і в наш час.

У **другому розділі "Методологічні засади дослідження трансісторичності міфу в соціальній філософії"** аналізуються концептуальні підходи до феномену міфології, досліджуються функції міфотворчості в постіндустріальному суспільстві.

У підрозділі ***2.1. "Методологічний аналіз міфології"*** зазначено, що різні аспекти сучасної міфологічної культури потребують і різних методологічних підходів. Окрім того, пошуку "нової" методології потребують також проблеми, з якими стикається сучасне знання про міфи, коли прагне віднайти підстави для розрізнення "класичного" та "соціального міфу", "соціального" та "політичного" міфу як традиції народного буття і міфу як певної політичної технології. Не меншою проблемою для дослідників постає тема зміни орієнтирів у культурі кінця XX ст., коли відбувається певне витіснення ідеалів "класичного" (модерністського) раціоналізму міфом. Аналіз процесу реміфологізації свідомості, причин та перспектив міфологічного мислення, як і з'ясування місця раціоналізму в сучасній культурі, не може задовольнити традиційна методологія. Адже методологічна основа будь-якого дослідження має бути тісно пов'язана з проблемним полем сучасної міфології, яке, до речі, все більше потребує трансдисциплінарного підходу до пізнання сучасного суспільства, в якому феномен міфології все

більше проявляє себе у різноманітних сферах: від духовної та соціальної до політичної та сфери комунікації, насамперед, пов'язаної зі ЗМІ.

Виявлено, що наразі в методологічному плані спостерігається інтелектуальна ситуація, що характеризується критичним переосмисленням принципів традиційного знання, "класичних" теоретичних підходів щодо осмислення дійсності через певну розчарованість у модерному підході до розуміння людини та світу. Абстрактні схеми "класичного" раціоналізму перестають задовольняти, адже вони не схоплюють життєві явища в усій їх повноті і багатоманітності. Звідси виникає потреба у новому методологічному інструментарії, розширенні бази методологічних досліджень. Це завдання розв'язують "некласичний" та "постнекласичний" (сучасний) тип раціональності та відповідні їм методології. На підставі аналізу даного методологічного поступу автор вибудовує власну методологічну концепцію за принципом доповнювальності, поєднуючи традиційні та сучасні пізнавальні практики. Дослідження, що проводяться в контексті соціальної філософії як напрямку гуманітарно-філософського знання, інтегрують антропологічні, соціальні, історіософські, культурні, психологічні та інші аспекти. З багатоаспектності предмету аналізу частково випливає й представлений нами в даному підрозділі методологічний плюралізм, що в цілому сприяє уникненню однобічності у висвітленні проблеми, дозволяє показати всю складність соціально-міфічного способу опанування світу, зокрема світу суспільного буття. На наш погляд, відпрацьовані минулими школами і науковцями методології та методи складають не тільки певні щаблі аналітичного прогресу, але й науково-методологічний потенціал новітніх досліджень. Змінність самого феномену міфу ставить перед дослідником завдання зважити як на усталені методологічні підходи, так і врахувати новітні настанови.

У підрозділі ***2.2. "Концептуальні підходи до феномену міфології"*** визначено, що в XX столітті, змінюючи один одного виникають нові підходи щодо дослідження міфу, переважно міждисциплінарного характеру, в напрямках психології, соціальної філософії, філософської антропології, соціології, політології тощо. Аналітичні студії щодо цього культурного феномену супроводжуються й нагальною потребою приведення міфологічної спадщини в певну систему. Так, зусиллями Дж.Фрезера, Л.Леві-Брюля, К.Леві-Стросса, Дж.Кемпбелла, М.Еліаде та ін. міфологічні тексти поступово упорядковуються та систематизуються. Однак завдання концептуалізації міфу як складової не тільки архаїчної культури, але й сучасної, ними не вирішується.

У підрозділі ***2.3. "Матеріалістична інтерпретація міфів"***, згідно з матеріалістичною лінією філософування, міф визначається як фантастичне відображення реальності, що умотивоване сферою суспільних відносин та соціально-класових інтересів, пануючих у суспільстві верств. У цілому для

підходу щодо міфології дослідників-марксистів є характерним дотримування принципів історизму, увага до змістовних, ідеологічних проблем міфології, підкреслювання її світоглядної основи. Міфологія вважається застарілою, віджилою формою свідомості, яка в подальшому історичному поступі трансформується в релігію, мистецтво, замінюється, зокрема казкою, фольклорними витворами. Виходячи з загальних засад марксистсько-матеріалістичної методології, міфологія сприймається як форма суспільної свідомості архаїчного суспільства, яка, втім, може в перетворених формах бути присутньою і в сучасних суспільствах. Особливістю сучасних міфів є те, що вони не інспірують собою уявне подолання ще не подоланих у дійсності сил природи (як це було характерним для стародавньої міфології), а представляють собою "історії" про "непереможність дійсності" взагалі. Сучасні міфи стверджують "перебільшення перешкод" на шляху людської діяльності, виходячи з того, що людина є слабкою соціальною істотою і не може в принципі змінювати реальний, суперечливий, такий, що не задовольняє її потреби, світ. Це формує в людині позицію "бездіяльності", пасивності, байдужості до всього, що її оточує, веде до відчаю, зневіри в ідеалах тощо.

На наш погляд, подібні міфологеми супроводжують взагалі історію людства на щаблі "індустріального" і особливо – "постіндустріального" суспільства, тому є сенс зважати на виділені філософом типи соціальних міфів і на рівні сучасного суспільства, що відмовилось від доктрин, умовно кажучи, "соціалізму" та "буржуазності" та активно шукає шлях до побудови демократичного правового суспільства.

Особливу увагу приділено характеристиці мас за допомогою використання чотирьох головних ознак. По-перше, маса завжди прагне рости шляхом розширення власного впливу на суспільні процеси, причому за природою її зростання не знає меж, а, якщо створюються штучні кордони, тобто шляхом створення обмежувальних інституцій, то завжди буде існувати небезпека соціального вибуху. По-друге, всередині мас панує "рівність", яка є абсолютною і ніколи самою масою не ставиться під питання. В цьому сенсі масове становище можна визначити як "стан абсолютної рівності". По-третє, маса любить щільність, але при цьому вона ніколи не може стати надто тісною або надто щільною. Не повинно бути чогось у проміжках між людьми. Ще одна значима для маси властивість – маса вимагає направлення, тобто, вона знаходиться в русі і рухається по напрямку до чогось. Напрямок, який є загальним для усіх учасників, посилює відчуття рівності людини у середовищі маси. На підставі певного співвідношення вказаних ознак, що є властивими для конкретних спільнот у більшій чи меншій мірі, можна отримати різні класифікації маси як носія міфології.

У підрозділі ***2.4. "Дослідження функцій міфотворчості в постіндустріальному суспільстві"*** з опорою на положення М.Маклюена, що

міф у постіндустріальному суспільстві виступає як принцип організації масової свідомості, а телебачення – як визначальне джерело міфотворчості XX століття, вказується – маса демонструє сумісну, але не групову поведінку, особливий тип суспільної, але не групової свідомості.

На цій підставі, розглядаючи міф як феномен життя і світогляду вказується, що інтерес до засад національного буття обов'язково супроводжується зв'язком понять "міфічного" та "національного", тенденцією зближення національної ідеї з міфологічним сприйняттям світу. Особлива роль у такій ситуації у суспільно-політичному житті відіграє міф про місіонерське призначення представників або пануючої влади, або опозиції, де протилежний політичний табір тлумачиться як носій деструкції. В такій ситуації влада перебирає на себе роль традиційного для міфології героя-деміурга, що творить оновлений та більш досконалий космос буття на противагу "чорним силам" опозиції. Відбувається політизація міфу. На сьогодні, можна вважати, найбільш поширеним є підхід, згідно з яким "політичний міф" тлумачиться як "хибна свідомість". Ототожнення міфу і ідеології має місце і у В.Парето, К.Мангейма, Р.Барта, що стосується "ілюзорності", "позірності" цієї форми людської самосвідомості, певним чином ця традиція започаткована ще К.Марксом щодо ідеології як ілюзорної форми свідомості. Однак усіма визнається, що міфотворчість виступає комунікаційним процесом, своєрідним посланням, що передбачає творення міфу чи його "повторення", але за нових соціальних чинників.

Особливість міфу постіндустріального суспільства в тому, що він не пояснює реальність, а заміщує її, деформуючи. Свідомість масової людини не встигає за процесом глобалізаційних змін, що відбуваються, і міф в цьому випадку виконує терапевтичну, захисну функцію, що редукує складні інтелектуальні проблеми до дуальних опозицій "добре – погано", "наші – чужі", що дає можливість "відпочити" від відповідального персонального вибору". Визначальною праксеологічною рисою сучасного міфу стає свідоме конструювання, структурування, "організація" свідомості. Ці властивості перетворюють міф на спеціальний вид маніпулятивних технологій. Серед останніх відзначимо найбільш поширені: національні міфи, існування яких пов'язане із феноменом національної ідеї; політизація міфу, який тлумачиться як "хибна свідомість", "ілюзія" (нерідко – ідеологічного походження); міф як феномен життя і світогляд, міф як культурний код, який дає можливість виявлення логіки певного культурного утворення по відношенню до буття інших культур.

Політичні міфи починаються з раціонального задуму, який згодом обдумано наповнюється ірраціональним по суті, хоча й раціональним по формі змістом (обіцянки, демонстрації могутності, досягнення), але й ця формальна раціональність набуває ірраціонального вигляду за допомогою культів, ритуалів. Отже, міф є ефективним ірраціональним засобом розв'я-

зання раціональних політичних завдань; політичною зброєю, що направляє діяльність людей. Засвоївши міф, людина сприймає реальність під певним кутом зору, який власне визначає вибір напрямку соціальної дії, форм та засобів реалізації сутнісних характеристик соціального буття.

У **третьому розділі "Упорядкування світу людського буття як тема "традиційної" та "нетрадиційної" міфології"** розглядається сутність та соціальний зміст традиційної та нетрадиційної міфології, суспільний ідеал як складова трансісторичності міфологічної свідомості.

У підрозділі ***3.1. "Особливості міфологічного мислення"***, ставлячи питання про міфологію як специфічний тип мислення, автор не відходить від усталеного тлумачення міфології як чуттєво-образного освоєння людиною світу її буття. Йдеться про інше. Зважаючи на те, що в історичному розвитку людства даний феномен первісно задекларував себе як тип світогляду, є сенс не тільки вичленити мисленнєву складову міфу, але й поміркувати щодо її специфіки. В зазначеному аспекті варто зважити на думку Е.Ліча, який стверджує, що міфи означають розум, який розробляє їх за допомогою світу, частина якого – він сам. Таким чином, можуть бути одночасно породжені самі міфи розумом, котрий їх створює, а міфами – образ світу, вже створений в побудові розуму.

Численні дослідження міфологічного мислення насамперед розцінюють його як архаїчне, пов'язуючи цю рису з конкретністю мислення, образно-почуттєвістю, злитістю із емоційною сферою. Однак, на нашу думку, вважати міфологічне мислення виключно недосконалим попередником наукового мислення немає підстав, адже мова йде перш за все про можливість різних систем розуміння речей та мислення щодо них: наукове, релігійне, міфологічне.

Історичні зрушення когнітивності в напрямку сциєнтизації, зміни форм мислення (у тому числі й специфічне від епохи до епохи забарвлення в сфері міфологічного мислення) обумовлюються колізіями саме в сфері культури. Так, співпадіння міфології з духовною сферою первісного суспільства загалом, неминуче призводило до ситуації, в межах якої будь-яке світопояснення не вкладається в закономірності первісного типу мислення; архаїчний ступінь мислення закладає такі мисленнєві особливості (без/поза-свідомий характер мислення, колективність, некатегоріальність мислення, підміна причинно-наслідкових зв'язків означенням етапів становлення речей тощо), які спрацьовують і в подальшій, більш складній (з точки зору чинників мислення) історії розгортання в культурі міфологічної складової; як синкретична форма світосприйняття міф виявляє себе і думкою, і дією, і річчю, і словом, і образом свідомості, і образом вчинку, дії. Тобто, первісне мислення оперує конкретним та персональним, маніпулює зовнішніми почуттєвими якостями, наукове ж – опирається на абстрактно структуровані елементи та загальне.

У підрозділі ***3.2. "Онтологія традиційного міфологічного відношення до світу"*** визнано, що універсальними характеристиками міфу є його сакральність, глобальність масштабу опису реальності, відсутність раціонально-логічного та аналітичного виміру буття, консервативність, цілісність, нерефлексивність, синкретичність. Зазначені властивості міфомислення дозволяють не тільки перетворити хаос на космос людського буття, що складає основний смисл міфології, але й показують духовні джерела співпадіння міфу з реальністю, що в свою чергу дає підставу розглядати міфологію як онтологію.

Також визначено, що, окрім соціально-історичного виміру, умовою збереження міфу в культурі слугують і психологічні засади людського буття. Індивідуальна та колективна міфологічна свідомість не може формуватися поза психікою, не зважати на емоційно-почуттєву сферу. Саме ситуаційні афекти та емоції обумовлюють появу символів "ворога", "чужинця", які в свою чергу породжують почуття остраху, певні асоціативні зв'язки, потребу в дієвих засобах спасіння від "зла", що веде до виникнення та легітимації певних "каральних" органів, концепцій духовного спасіння тощо, численних міфів, що тлумачать походження "поганого" та "доброго" в бутті спільноти. Так зокрема психологічні чинники закріплюють конкретні міфи в колективній свідомості певного соціуму. Міра "закріплення" певного міфу може проявлятися позитивно в літературній, або ширше – культуротворчій, діяльності на рівні художніх образів чи ментальних образів народної культури, а може проявлятися негативно в певних колективних істеріях, пошуках "єретиків", "антихристів", "відьом", "демонів", "ворогів народу", продукуванні ксенофобських, расистських настроїв тощо. Тобто процес міфотворчості є ніщо інше, як трансформація архетипів в образи. Ось чому концептуалізація архетипу є важливою подією.

Наприклад, у більшості космогонічних традицій прикінцевим або завершальним актом є творення людини. Умови космосу до появи людини розглядаються як окремі та такі, що відрізняються від змін, котрі відбуваються з початком людського культурного міфу. Творення бачиться як процес, що складається з періодів та стадій (частіше – з трьох): перша стадія складається зі світу богів або первісних істот; друга стадія – це світ предків людини; третя стадія – це власне світ людини. Отже, походження людини зазвичай пов'язується з космогонією де, як правило, людина переміщається на землю Богом або якимось іншим чином з'являється з небес. Але тільки в міфології, яка піддається впливу філософських шукань, місце перебування людини стає центральним пунктом космогонії (це відповідає, приміром, піфагореїзму).

У підрозділі ***3.3. "Соціальний зміст нетрадиційної міфології"*** визнано, що традиційна міфологія зберігається в подальшому культурному поступі людства. З одного боку, міфічна тема набуває обрисів літературної проблема-

тики, зберігаючи тим самим в культурі риси цілісного відчуття людиною світу, злиття людського і природного, можливість співпадіння в бутті ціннісного універсуму культури з соціальними нормами життя. З іншого боку, міфологія залишається складовою духовно-суспільного буття людства – поняття "первісна міфологія" трансформується в поняття "соціальна міфологія". З'являються нові специфічні ознаки феномену міфології, але незмінними залишаються прояви його, традиційна архітектоніка первісного досвіду колективного буття людей. Отже, виявляється потужний міфологічний потенціал сучасних суспільних трансформацій.

У підрозділі ***3.4. "Суспільний ідеал як складова трансісторичності міфологічної свідомості"*** розглядається міф як традиційний, так і сучасний, як такий, що "контролює" дійсність, світ реального буття людини і суспільства з позицій ідеалу – космічного універсального порядку. Ідеї та уявлення про перспективи розвитку людини і суспільства одержують статус ідеалу лише за умови набуття безпосередньо суспільного характеру, а будь-який ідеал, що функціонує в суспільстві, є суспільним, безвідносно до відображуваного об'єкта в різних формах життєдіяльності людей, інтегруючи в собі естетичний, моральний, релігійний, науковий та інші аспекти його відтворення в суспільній свідомості.

Постановка питання щодо співвідношення понять міфу та ідеалу не є випадковою, адже це випливає з функціональних особливостей міфічної форми самосвідомості. Міф, як традиційний, так і сучасний, "контролює" дійсність, світ реального буття людини і суспільства з позицій ідеалу – космічного універсального порядку. Отже, така постановка питання цілком укладається в міфологічну картину світу. Слід зазначити, що будь-який світогляд, як цілісна система уявлень людини про світ, про місце і призначення суспільства та окремої особистості в ньому, виявляючись формою понятійного, емоційно-ціннісного засвоєння буття, з необхідністю містить в собі сприйняття на рівні суспільної свідомості взаємозв'язку минулого, теперішнього та майбутнього як основи спадкоємності розвитку людського суспільства в цілому. Надзвичайно важливою функцією будь-якого типу світогляду є експлікація субстанційних засад реалізації діяльнісної сутності людини та аналіз історичної перспективи розвитку суспільства, які в концентрованому виразі проявляються в суспільних ідеалах тієї чи іншої епохи. Самі ж ідеї та уявлення про шляхи подальшого розвитку суспільства набувають статусу суспільного ідеалу лише пройшовши через "горнило" духовно-практичної діяльності як суспільства в цілому, так і окремої особистості, набуваючи характеру дійсного світоглядного орієнтиру. Адже будь-який суспільний ідеал є надзвичайно важливим структурним компонентом панівного типу світогляду, і теоретичний аналіз функціонування ідеалу в суспільстві є можливим винятково з урахуванням історичних форм функціонування світогляду, корельованого із домінуючими

в суспільстві міфологемами. Відповідним чином, будь-які спроби розгляду змісту ідеалу без врахування панівних світоглядних орієнтирів не можуть бути продуктивними в науковому плані.

Четвертий розділ "Реміфологізація свідомості в суспільстві, що трансформується" присвячений розгляду трансформаційних міфологем у суспільствах перехідного типу.

У підрозділі ***4.1. "Криза духовності в суспільствах перехідного типу"*** аналізується розпад комуністичної тоталітарної системи, який за своїми соціальними наслідками є одним із найбільш значимих геополітичних факторів другої половини XX століття, тому, поза всяким сумнівом, можна стверджувати, що від динаміки і спрямованості вказаних процесів багато в чому буде залежати майбутнє нашої цивілізації у третьому тисячолітті. Водночас, як всякий глобальний феномен, трансформація тоталітарної соціальної системи у новий тип посткомуністичних суспільних відносин не може мати характеру певної лінійної схеми, яка в однаковій мірі була б притаманна всім без винятку посткомуністичним державам. Особливо складного характеру вказані процеси набувають у новостворених країнах на теренах колишнього СРСР, де вихід за межі тоталітарної соціальної парадигми супроводжувався розпадом радянської імперії, а відповідно – відмиранням панівної ідеологічної доктрини, що насаджувалась протягом десятиріч. При цьому регіональні, етнічні, релігійні, географічні та інші відмінності, які склали передумови для розмаїття соціально-політичних процесів на окремих територіях колишнього Радянського Союзу, створили ілюзію, згідно з якою занепад тоталітарної системи почав витлумачуватись в якості спонтанних, автономних процесів, лише опосередковано зв'язаних між собою. На нашу думку, саме вказаний фактор став визначальною причиною того, що розгляд суспільних процесів дев'яностих років нерідко зупиняється нехай на важливому, але описовому рівні їх перебігу в окремих пострадянських державах, і це до певної міри ускладнює аналіз власне сутнісних характеристик трансформації тоталітарного суспільства в цілому.

Такого роду неглибокому витлумаченню специфіки пострадянського суспільства сприяв і фактор надзвичайно високого рівня політизації всіх сфер суспільного життя, що супроводжувався розпадом тоталітарного суспільства. Вказаний фактор на певний період породив ілюзію, що проголошувані політиками-антикомуністами аксіологічні орієнтири, які спрямовували масову свідомість на ідеалізоване сприйняття західного (точніше американського) зразка соціальної моделі суспільства, можуть бути легко реалізовані в пострадянській спільноті у всіх без винятку соціальних сферах і за короткий історичний період (в межах одного десятиліття) радянська тоталітарна модель легко трансформується у якісно іншу соціальну парадигму.

В умовах переходу українського суспільства від тоталітарного політичного режиму до демократичного самоврядування виникає низка соціокультурних проблем, які в цілому демонструють кризовий стан духовності. Людина не справляється з освоєнням новітніх цінностей та ідеалів, виявляє себе нездібною переводити їх у площину практичної діяльності.

Перехідна модель посттоталітарного суспільства в сфері духовних відносин протягом тривалого часу буде регенерувати ідеологеми, які по зовнішніх параметрах будуть прагнути до творення інституцій громадянського суспільства, а за своїми сутнісними характеристиках вказані ідеологеми лише маскуватимуть віджилі інституції тоталітарного суспільства.

У підрозділі ***4.2. "Трансформаційні міфогеми"*** звертається увага на змістовну тотожність декларацій про необхідність радикальних соціально-економічних реформ та прискорення трансформаційних процесів в українському суспільстві, які стали на сьогодні атрибутом програмних документів та гасел практично всіх вітчизняних політичних партій та рухів, більшість яких, не маючи розбіжностей у визначенні стратегічної мети, пропонують лише різні тактичні засоби їх реалізації. Аналогічну позицію займають і вітчизняні інтелектуали – філософи, політологи, економісти, публіцисти тощо, які наголошують, що подолання кризових явищ у нашій державі можливе лише за умови динамічного реформування українського суспільства, адже на сьогодні це єдиний шлях, що дасть змогу посттоталітарній державі інтегруватись до європейського простору.

Трансформаційні процеси в українській державі здійснюються здебільшого стихійно, під тиском певних зацікавлених угруповань або доведених до крайнього невдоволення соціальних верств. Факти свідчать, що реформаторські зрушення в Україні відбуваються не завдяки, а переважно всупереч діяльності номенклатурно-бюрократичного апарату, який під виглядом реформаторських кроків лобіює інтереси окремих клановоолігархічних угруповань, що, як правило, реалізовуються без належного прораховування не лише соціальних наслідків, а навіть національної безпеки держави. Клановo-олігархічні структури та бюрократія, що їх обслуговує, потребують створення ідеологічного обґрунтування доцільності власної хаотичної діяльності. І саме створення міфологем про "курс реформ" – відповідає цій меті, а будь-які стратегічні прорахунки чи зловживання владою можна легко виправдати особливостями реформаторських новацій.

У підрозділі ***4.3. "Вплив культурно-історичної традиції та національної самобутності на формування нових міфів"*** виявлено, що в центрі об'єднувальних у суспільстві процесів – українська культурна парадигма, яка виступає основою формування української політичної нації.

Політична нація є ознакою держави з демократичним ладом, де закон і примус поєднані зі свободою, а народ бере участь у формуванні органів

влади, в управлінні державою. Мова йде довготривалий процес, який і буде визначати тенденції культурного розвитку України на десятиліття.

А будь-які спроби штучного прискорення його, як власне і автаркії, тобто штучного відгородження культурних парадигм, є не лише безперспективними, але і шкідливими для державотворчих процесів в Україні. Ті ідеологи, які використовують тезу про "шароварництво" української культурної традиції та про необхідність розвитку гетерогенності становлення культурних парадигм в українському суспільстві свідомо чи несвідомо підготовляють підґрунтя для подальшого утвердження на теренах України масової культури, цього сурогату духовності, орієнтованого на бездумне споживання продукції маскульту.

У підрозділі ***4.4. "Міфологія і становлення національних еліт в пострадянському суспільстві"*** констатується, що на сьогодні складаються передумови створення базових елементів політичного життя держави майбутнього, виокремлення господарської та власне політико-ідеологічної еліти. При цьому важливо досягнути подолання кланово-корпоративного упередження і започаткувати усвідомлення відповідальності за майбутнє всієї держави. Одна з можливостей – державні преференції легальному бізнесу, де можна стати багатим відкрито – на противагу сфері тіньової економіки, наскрізь пронизаної корупційними стосунками.

Дослідження загальних процесів трансформації еліти у пострадянському середовищі дає підстави стверджувати, що ми маємо справу з проміжними режимами, які прийшли на зміну старій номенклатурі, адже держави залишились такими ж: з тими ж правилами гри, з тим же законодавством, навіть із тією ж елітою. Причому найбільш вагомим чинником, як і раніше, є продовження будівництва держав патерналістського типу та схильність еліти до механізмів "ручного керування" корельованих популістськими обіцянками, замість створення стратегії забезпечення країні достойного місця у світі майбутнього. Таким чином, успіх наступної хвилі модернізації пов'язується з якістю еліти, у площині відповідальності якої знаходиться питання суспільного устрою та місця країни в світі. Від конкретних дій нових керівників революційних країн залежить, на що вони будуть схожі – на Європу сьогоднішнього дня або на Латинську Америку епохи переворотів. Але є і зворотна залежність: недаремно поняття "постмодерну" часом розглядається як своєрідний "стик" між колишнім й майбутнім, як "чорновий начерк" майбутнього. Це не формальне, а суттєве співпадіння рис двох факторів, пов'язаних із специфікою еліти часів її трансформацій у віддзеркаленні окремих напрямків руху до постмодерну та набуття відповідних змін.

У **п'ятому розділі "Міфологеми в сучасному українському суспільстві"** розглядаються особливості та сутність міфологем української посттоталітарної спільноти.

У підрозділі ***5.1. "Міфологічна складова маргіналізму в Україні"*** зокрема визначено, що феномен маргінесу має чітко виражений історичний характер, прослідковується протягом усього суспільного поступу людства. Особливістю сучасного розвитку українського суспільства є те, що феномен маргіналізму набуває все більше чітко визначений міфологічний контекст існування, соціальні причини якого пов'язані з етапом становлення української державності. Аналіз перебігу трансформаційних процесів в Україні дає підстави стверджувати: десятки мільйонів наших співгромадян в умовах проголошеної незалежності не зуміли знайти себе в новій державі, втратили почуття соціальної захищеності та впевненості у майбутньому. Очевидна духовна деградація українського суспільства, якщо її не зупинити своєчасно, може обернутись для нашого люду негативними соціально-політичними наслідками. Феномен маргінесу – явище, притаманне усім історичним епохам, починаючи з сивої давнини й до нашого часу. Суттю цього феномену для традиційних історичних спільнот виступало вилучення (зазвичай насильницьке) осіб або груп людей із контексту власної етнокультурної парадигми, що зумовлювало обмежені можливості соціалізації їх у чужому і, як правило, ворожому для цих груп культурному середовищі. Вже в окремих історичних спільнотах минулого маргіналізм міг сягати значних масштабів, як це мало місце, скажімо, у Стародавньому Вавилоні чи Римській імперії. Це ж відбувалося і у часи Нової та Новітньої історії – у процесі становлення таких держав, як США, Австралія, ряду країн Латинської Америки, Африки тощо. Причому маргінальні верстви за певних умов могли справляти значний, як правило далекий від конструктивних підходів, вплив на суспільні процеси аж до загрози соціального розколу власної спільноти, а часом – ставили його на межу самознищення. Так, держава Чингізидів, зумівши в XIII ст. створити унікальну для свого часу військово-політичну потугу, здатну підкорити сотні могутніх країн і народів, в основі своїй формувалась як маргінальна спільнота. Саме це, на нашу думку, стало основною причиною досить швидкого занепаду Золотої Орди, на периферійних уламках якої ще довго давали про себе знати народи, що продовжували жити переважно за рахунок грабіжницьких нападів на сусідів ще впродовж кількох століть, тобто залишалися класичними маргіналіями.

Однак для традиційних суспільств ще до середини XX ст. маргіналом завжди виступає суспільна група або особа, яка, порвавши із етнонаціональними культурними традиціями, в силу певних обставин не зуміла засвоїти аксіологічні орієнтири того суспільства, в якому їй доводиться існувати. Маргіналії – це ті люди, які знаходяться на межі між двома і більше соціальними світами, але не приймаються ні одним з них як

повноправні учасники. Власне, для таких спільнот проблема існування державних інституцій виступає лише в аспекті можливостей задоволення їх обмежених утилітарних потреб, зведених до отримання від управлінських структур певного мінімуму матеріальних благ та набору культурних сурогатів. Саме тому ця спільнота починає задовольняти власні духовні потреби єдино доступним їй чином, а саме – орієнтацією на псевдокультурні цінності, які, на нашу думку, можна в підсумку звести до відомої формули давньоримського плебсу "panem et circencses"(хліба та видовищ). Причому на переломних етапах цивілізаційного поступу, маргінальні структури тяжіють зазвичай до перетворення на суспільну потугу деструктивного спрямування, для стабілізації якої згодом витрачаються (і часом – безуспішно) значні зусилля всього соціуму.

У підрозділі ***5.2. "Архітектоніка українських міфів у контексті творчості М.Гоголя та М.Булгакова"*** означивши російськомовних письменників з України як носіїв української ментальності, які за допомогою мови імперії спромоглися поставити себе у рефлексивне відношення до духовного буття української культури, співставляється творче надбання М.Гоголя та М.Булгакова з традиційною міфотворчістю. Це дозволило виявити, що саме архітектоніка української міфології, елементи архаїчного світогляду якої не залишались незмінними протягом всієї української історії, стала тією глибинною основою, на якій будувалась національна культурна традиція українців, що дала можливість зберегти за умов відсутності власної державності ментальність, національний характер, звичаї, моральність, віру в добро.

Пов'язуючи міфологічну складову національної культури із художніми витворами літературних геніїв, ми виходили з ідеї невід'ємності міфологічної складової в культурі і ментальності народу, що, безумовно, позначається і на літературно-творчому процесі. Насамперед слід зазначити, що погляди дослідників на цю проблему, на жаль, досить часто є скоригованими певними ідеологічними постулатами та розходяться діаметрально – від витлумачення української культури в якості абсолютної самодостатньої домінанти, "незалежної" від будь-якого стороннього впливу, яку слід лише "очистити" від чужинських нашарувань та впливів та повернути до власних духовних витоків, започаткованих мало не в трипільську добу, до намагань представити українську духовну парадигму в якості варіанта східнослов'янського анклаву, в межах якого спільні риси є домінуючими, а розбіжності мають несуттєвий, а іноді й штучний характер.

Унікальність творчості як Гоголя, так і Булгакова полягає саме в тому, що, не зважаючи на цілком природні авторські відмінності та безсумнівний вплив гоголівської творчості на Михайла Булгакова, основою їх мистецького світобачення виступає українська міфотворча парадигма. Підставою для таких висновків може слугувати і схожість біографій авторів. Звертається

увага на проблему протистояння добра і зла у творчості Гоголя і Булгакова. Особливістю української міфотворчої парадигми виступає, на наш погляд, абсолютно довільна інтерпретація простору і часу. Герої постійно переносяться з одного просторового виміру в інший, те ж саме відбувається і з часом. Разом з тим проведений аналіз дозволяє нам вказати на ще одну вкрай важливу особливість сучасної міфотворчості – її колективістський характер. Минулі століття дають нам сотні прикладів стану масового захоплення ідеями-міражами, ідеями-фантомами, що несподівано як буря вривались у масову свідомість та ставали дороговказом до конструктивних перетворень, а нерідко – до жорстокості, агресивності, насильства. Причому, як правило, під маркою реалізації ідеї-міфу творилися найжорстокіші злочини, супроводжувані високопарною риторикою про щастя, доброчинність та інше.

У підрозділі ***5.3. "Інформаційний простір України і міфологія"*** необхідною передумовою забезпечення суверенітету української держави визначається концепція інформаційної політики, яка в міру небаченого за всю попередню історію людської цивілізації розвитку інформаційних технологій, стає все більш важливим чинником національної безпеки та цілісності країни. На жаль, до формування вітчизняних інформаційних структур Україна приступила з запізненням, і на сьогодні зростає ризик того, що становлення національної інформаційної інфраструктури може опинитись у вакуумі – більшість населення остаточно перестане довіряти інституціям (як державним, так і громадським), що покликані нести відповідальність за їх функціонування.

У підрозділі ***5.4. "Глобалізація і міфологізація сучасних соціальних відносин"*** визнається, що Україна посттоталітарної епохи переживає складний процес соціальної трансформації з яскраво вираженим протистоянням двох суспільних спрямувань. Перше, репрезентоване номенклатурно-бюрократичною верствою радянського зразка, прагне якнайдовше зберегти продовжити постколоніальні форми рентних стосунків, що залишилися нам у спадок від колоніальної доби. Протилежне спрямування – це та спільнота, яка орієнтована на систему цінностей громадянського суспільства, основаного на традиціях демократії європейського типу. Такий підхід на сьогодні ще не є, на жаль, діяльнісним орієнтиром переважної більшості громадян нашої країни. Одна з головних причин цього – відсутність сформованої національної елітної верстви, яка нині перебуває лише на стадії виокремлення. Егалітарна ж свідомість, що на сьогодні є домінуючою духовною парадигмою українського суспільства, розглядає державні інституції відчуженими від власної життєдіяльності, а відтак – неминуче зорієнтована на міфологізацію суспільних процесів та історичного минулого України і навіть розглядати державну організацію суспільства як визначальне джерело життєвих проблем.

Глобальні трансформації, що збіглися з рубежем третього тисячоліття, активізували прагнення багатьох сучасних дослідників щодо виявлення закономірних тенденцій розвитку людства, аналізу перспектив становлення інформаційного суспільства та запобіганню планетарним викликам, які можуть стати на заваді цивілізаційного поступу. Уже сьогодні стає очевидним те, що впроваджувані у всі сфери життя інформаційні технології за своїм значенням можуть бути віднесені до тих проривів в історії, котрі здатні радикально змінити подальший розвиток людства. Нині можна з упевненістю стверджувати, що інформаційні технології можуть бути віднесені до таких визначних відкриттів планетарного масштабу, як винайдення колеса, писемності чи обробки металів. Напевно, було б непродуктивним прожектерством давати прогнози, як зміниться життя людства хоча б у найближчі десятиліття, однак уже сьогодні стає очевидно: стихійність та спонтанність під час вирішення назрілих соціальних проблем безповоротно відходять у минуле. Адже надто великою може бути ціна помилки чи непродуманого рішення, надто дорогою ціною може заплатити людство за прорахунки окремих людей. Саме тому проблема управління соціальними процесами стає не просто важливим чинником розвитку суспільства, а, перш за все, вона перетворюється на необхідну складову виживання людської цивілізації.

У **"Висновках"** дисертаційної роботи узагальнюються результати дослідження, які мають науково-теоретичне і практичне значення. На основі здійсненого аналізу визначено наступне:

1. Багатоманітність прояву феномену міфу потребує міждисциплінарного підходу до його дослідження, на перетині політології, соціології, психології, філософської антропології, культурології, історії тощо, але пріоритетним напрямком вважаємо саме соціально-філософський як такий, що надає можливість поєднати концептуально усі перелічені підходи та показати сучасну міфологію цілісно. Структуруючи дослідження за проблемними напрямками, проаналізовано психоаналітичні та соціально-психологічні концепції міфу (З.Фрейд, К.Юнг, М.Еліаде, Дж.Кембелл, В.Вундт, Г.Леон, Г.Тард); семіотичний аналіз міфології (Р.Барт, К.Леві-Стросс, Є.Мелетинський, В.Топоров, В.Пропп, О.Фрейденберг та ін.); символічна теорія міфу (М.Шемерт, Г Плеснер); міф як ідеологія та форма пізнання (Ж.Сорель); міф з позицій містицизму (М.Бердяєв, С.Булгаков, І.Ільїн, К.Леонтьєв, В.Лоський, В.Соловйов, М.Федоров, Г.Федотов, П.Флоренський та ін.).

2. Аналіз засобами соціальної філософії історичного перетворення традиційної міфологічної культури, показує, що зміст міфу, входячи складовою частиною у форми суспільної свідомості, яка історично відділилась від міфу, породжує традиційну міфічну образність, символізм,

почуттєвість, в яку вплетена специфічна раціональність. Це зберігає за міфом й усталену в попередній культурі функціональність, щоправда, онтологічний зміст, наприклад, функції пояснення дещо звужуються, орієнтуючись на певні фрагменти буття, а не на його цілісність. При цьому тлумачення, пояснення походження "світу людини" та основ людського буття як чи не найголовніша функція міфологічного світогляду зберігається. Осучаснена міфологія, безумовно, в трансформованому вигляді зберігає також функції нормативного обґрунтування засад буття, героїзації подій, роз'яснення закономірностей "відродження" певних форм буття після їх занепаду, функції упорядкування людського існування як натхненного та героїзованого подолання спричиненого ворожими силами хаосу тощо. Так збереження в історії – в художніх образах, в релігійних символах, нормах моралі тощо – соціокультурних функцій міфу доводить трансісторичність даного феномену.

3. Перехід від тоталітарного, однопартійного політичного режиму до демократичного, багатопартійного, від концепції "розвиненого соціалізму" до демократії, супроводжується потужним сплеском соціальної міфотворчості, яка трансформується у знакову систему оцінки широким загалом суспільних процесів в українському суспільстві. Сучасна міфологія – феномен, який, зберігаючи свою буттєву багатовимірність, орієнтованість на сфери політики і мистецтва, науки, релігії і суспільного управління тощо, представляє собою трансісторичний спосіб духовно-практичного освоєння людиною світу. В такій своїй якості міф змінює конкретні форми свого існування, не змінюючи сутності – гармонізації відносин людини зі світом, образно кажучи, перетворення хаосу на космос.

4. Міф – форма цілісного масового переживання і тлумачення дійсності за допомогою почуттєво-наочних образів, які вважаються самостійними явищами реальності. Міфологічна свідомість вирізняється синкретизмом, сприйняттям картин, породжених творчим уявленням людини як "незаперечних фактів буття". Для міфу не існує межі природного і надприродного, об'єктивного і суб'єктивного; причинно-наслідкові зв'язки підміняються зв'язком за аналогією і химерними асоціаціями. Світ міфу гармонійний, строго упорядкований і непідвладний практичному досвіду. Історично міф виникає як спроба побудови на інтуїтивно-образному рівні сприйняття цілісної картини світобудови, яка здатна узагальнити емпіричний досвід і доповнити (за допомогою абстрактних спекуляцій) його обмеженість. Основа смислу міфу – бути категорією *буття*. Міф – *категорія* буття і тому – категорія *свідомості*, які мають суспільну природу і життєву силу культури. Міф – унікальне явище культури та суспільного буття, що несе чітко виражену *трансісторичну* ознаку. З явищем *транс*історичності міфу європейці наочно стикаються в XIX столітті, в епоху, коли людина не просто віднаходить себе в культурі (на відміну від часів, коли людина співставляла

себе з природою, трансцендентальним світом тощо), але й розглядає саму себе крізь призму особливостей інших культур.

5. Універсальними характеристиками міфу є його сакральність, глобальність масштабу опису реальності, відсутність раціонально-логічного виміру буття, консервативність, цілісність, нерефлексивність, синкретичність.

Зазначені властивості міфомислення дозволяють не тільки перетворити хаос на космос людського буття, що складає основний смисл міфології, але й показують духовні джерела співпадіння міфу з реальністю, що, в свою чергу, дає підставу розглядати міфологію як онтологію. Традиційний міфологічний світогляд закладає певну онтологію розуміння "світу людини". У подальшій історії онтологічний вимір первісного суспільного буття трансформується в новітні міфологеми, але ядро набутого людиною досвіду – колективні архетипи – не щезає. *Трансісторичність* буттєвого досвіду "первісної" людини, "класичної міфології" спрацьовує і в "сучасній міфології", трансформуючись у поняття "соціальна міфологія".

6. Суспільний ідеал є надзвичайно важливим структурним компонентом пануючого типу світогляду і теоретичний аналіз функціонування ідеалу в суспільстві є можливим виняткова з урахуванням історичних форм функціонування світогляду, корельованого із домінуючими в суспільстві міфологемами. Тому, будь-які спроби розглянути зміст ідеалу без врахування панівних світоглядних орієнтирів не можуть бути продуктивними в науковому плані.

7. В умовах переходу українського суспільства від тоталітарного політичного режиму до демократичного виникає низка соціокультурних проблем, які в цілому демонструють кризовий стан духовності. Людина не справляється з освоєнням новітніх цінностей та ідеалів, виявляє себе нездібною переводити їх у площину своєї практичної діяльності. Розбіжність між реальним станом суспільства та доктринами, що проголошуються в цьому суспільстві, ще довго буде однією з найбільш значимих характеристик посттоталітарного суспільства в цілому. Власне можна стверджувати, що суттєвою ознакою тоталітарної парадигми є існування замкнутої ідеологічної системи, яка існує поза історичним простором та часом і є самодостатньою. Злам такої системи і є однією з найбільш вагомих ознак дійсного подолання тоталітаризму і переходу у "відкрите" суспільство.

8. Досить потужними чинниками суспільного буття "перехідного періоду" залишаються міфологеми імперського характеру, хоча за умов постмодерну час імперій (хоча б у класичному розумінні), а відтак – і функціонування імперських міфологем завершується, і все ж, ностальгія за минулим ще буде довго даватись взнаки у духовних вимірах українців. До того ж, феномен українського маргіналізму набуває все більше чітко визначеного *міфологічнного* контексту існування, що пов'язано зі складнощами становлення української державності.

9. Синтетичність та багатофункціональність сучасного міфу надають можливість цьому феномену виконувати різноманітні функції: як "безальтернативного" типу світогляду, інструменту масової культури та політтехнологій, так і функцію формування світогляду певної колективності та індивідуальної самосвідомості. Сучасна апологія міфу супроводжується певним чином посиленням тенденції ствердження національного "фундаменталізму". Міф таким чином, стає основою самоідентифікації спільноти в межах національної культури.

Основні положення дисертаційного дослідження викладені у таких публікаціях автора:

Монографія:

1. Полисаєв О.П. Архітектоніка сучасного міфу: Монографія / Олександр Павлович Полисаєв. – Тернопіль: Астон, 2008. – 336 с.

Статті у наукових фахових виданнях:

2. Полисаєв О.П. Соціальний феномен державотворення: культурні традиції і національна самобутність / О.П.Полисаєв // "Наукові записки" Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Філософія, економіка, соціологія. – 1998. – № 1. – С. 138-143.

3. Полисаєв О.П. Криза духовності в посттоталітарному суспільстві: ілюзії і реальність / О.П.Полисаєв // "Наукові записки" Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Філософія, економіка, соціологія. – 1999. – № 2. – С. 22-27.

4. Полисаєв О.П. До питання про функціонування суспільного ідеалу в архаїчній свідомості / О.П.Полисаєв // "Наукові записки" Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Філософія, економіка. – 2000. – № 4. – С. 32-38.

5. Полисаєв О.П. Архітектоніка сучасного міфу в умовах перехідного періоду / О.П.Полисаєв // "Наукові записки" Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Філософія. – 2000. – №5. – С. 60-65.

6. Полисаєв О.П. Міфологія елітарного суспільства в умовах перехідного періоду та проблема формування національної еліти в українському суспільстві / О.П.Полисаєв // "Наукові записки" Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Філософія, економіка, соціологія. – 2001. – № 6. – С. 72-74.

7. Полисаєв О.П. Патроналізм та культурний егоцентризм як чинники соціальної міфотворчості в умовах посттоталітарного суспільства / О.П.Полисаєв // "Наукові записки" Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Філософія. – 2001. – № 7. – С. 72-77.

8. Полисаєв О.П. Міфологізація інформаційного простору України в умовах трансформаційних процесів / О.П.Полисаєв // Політологічний вісник: [зб. наук. пр.]. – 2003. – Вип. 13. – С. 261-270.

9. Полисаєв О.П. Архітектоніка української міфології як корелят творчості Миколи Гоголя та Михайла Булгакова / О.П.Полисаєв // Політологічний вісник: [зб. наук. пр.]. – 2003. – Вип.14. – С. 24-32.

10. Полисаєв О.П. Парадигма українських реформ: суспільна готовність та трансформаційні міфологеми / О.П.Полисаєв // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка Серія: Філософія. Політологія. – 2003. – Вип. 59. – С. 26-30.

11. Полисаєв О.П. Міфопоетичні традиції у контексті становлення української політичної нації / О.П.Полисаєв // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Філософія. Політологія. – 2003. – Вип. 61. – С. 130-135.

12. Полисаєв О.П. Міфологічна складова українського маргіналізму / О.П.Полисаєв // Мультиверсум. Філософський альманах: [зб. наук. пр.]. – 2005. – Вип. 51. – С. 136-147.

13. Полисаєв О.П. Міфологічний контекст українського маргіналізму / О.П.Полисаєв // Вісник СевДТУ. Серія: Філософія: [Зб. наук. пр.]. – 2005. – Вип. 69. – С. 57-72.

14. Полисаєв О.П. Феномен відчуження в умовах інформаційного суспільства як корелят формування соціальної міфотворчості / О.П.Полисаєв // Політологічний вісник: [зб. наук. пр.]. – 2006. – Вип. 22. – С. 232-240.

15. Полисаєв О.П. Імперські міфологеми у сучасному українському суспільстві: перспективи подолання / О.П.Полисаєв // Політологічний вісник: [зб. наук. пр.]. – 2007. – Вип. 23. – С. 31-39.

16. Полисаєв О.П. Дослідження міфології засобами соціальної філософії / О.П.Полисаєв // Філософські проблеми гуманітарних наук: Альманах. – 2009. – № 15. – С. 165-172.

17. Полисаєв О.П. Етимологічний та смисловий аналіз міфології / О.П.Полисаєв // Гілея (науковий вісник): [зб. наук. пр.]. – 2009. – Вип. 20. – С. 223-231.

18. Полисаєв О.П. Концептуальні підходи до феномену міфології / О.П.Полисаєв // Політологічний вісник: [зб. наук. пр.]. – 2009. – Вип.40. – С. 20-38.

19. Полисаєв О.П. Трансісторичність міфологічної форми освоєння світу (соціально-філософський аналіз) / О.П.Полисаєв // Політологічний вісник: [зб. наук. пр.]. – 2009. – Вип. 41. – С. 64-76.

20. Полисаєв О.П. Суспільний ідеал як складова трансісторичності міфологічної свідомості / О.П.Полисаєв // Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія: [зб. наук. пр.]. – 2009. – № 1(9). – С. 161-165.

21. Полисаєв О.П. Особливості міфологічного мислення / О.П.Полисаєв // Мультиверсум. Філософський альманах: [зб. наук. пр.]. – 2009. – Вип.79. – С. 71-85.

22. Полисаєв О.П. Онтологія традиційного міфологічного відношення до світу / О.П.Полисаєв // Нова парадигма: Журнал наукових праць. – 2009. – Вип.85. – С. 12-22.

Публікації в інших наукових виданнях:

23. Полисаєв О.П. Українська духовна парадигма: міфотворчість перехідного періоду / О.П.Полисаєв // "Мандрівець": Видання «Наукових записок Національного університету "Києво-могилянська академія". Тернопіль, 2001. – № 3-4. – С. 38-44.

24. Полисаєв О.П. Міфологія українського маргіналізму / О.П.Полисаєв // XXI століття: Альтернативні моделі розвитку суспільства. Третя світова теорія: четверта міжнар. наук.-теорет. конф., 26-27 травня 2005 р.: матеріали. – К.: Фенікс, 2004. – Ч. 2. – С. 216-219.

25. Полисаєв О.П. Елітарна освіта в Україні: міфологеми та реальність / О.П.Полисаєв // Реформування системи аграрної вищої освіти в Україні: досвід і перспективи: всеукр. наук.-практ. конф., 21 квітня 2005 р.: матеріали. – К.: НАУ, 2005. – Ч. 2. – С. 242-245.

26. Полисаєв О.П Небезпека міфологем маргінального суспільства / О.П.Полисаєв // Дні науки філософського факультету – 2006: міжнар. наук. конф., 12-13 квітня 2006 р.: матеріали доповідей та виступів. – К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет" , 2006. – Ч.V. – С. 57-61.

27. Полисаєв О.П Редукції імперських міфологем у посттоталітарному українському суспільстві / О.П.Полисаєв // Дні науки філософського факультету – 2007: міжнар. наук. конф., 18-19 квітня 2007 р.: матеріали доповідей та виступів. – К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2007. – Ч. V. – С. 101-102.

28. Полисаєв О.П Сучасна міфологія як трансісторичний спосіб духовно-практичного освоєння світу / О.П.Полисаєв // Людина. Світ. Суспільство (до175-річчя філософського факультету – 2009: міжнар. наук. конф., 21-22 квітня 2009 р.: матеріали доповідей та виступів. – К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2009. – Ч. X. – С.143-145.

АНОТАЦІЇ

Полисаєв О.П. Соціально-філософське дослідження транс-історичності міфологічного освоєння світу. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – Київ, 2009.

У дисертації представлені результати соціально-філософського аналізу трансісторичності міфологічного освоєння світу людиною як процесу і результату набуття традиційними міфічними формами новітніх рис, існування в умовах глобалізації. Проведена теоретична та історична реконструкція підстав, філософсько-методологічних засад, ціннісних орієнтацій та культурних контекстів тлумачення міфу як полісемічної категорії, що відтворює трансісторичний, ірраціональний феномен людського буття. Постмодерний поворот, який за традиційним визначенням відбувся в культурі та філософії XX ст., посилив інтерес до міфу як до самоцінного начала культуротворчості, а також елемента встановлюючого ідентичності соціальних та етнічних спільнот. Це дозволило визначити, що філософський постмодернізм реконструював опозицію між філософією та міфом, між міфом та логосом. Доведено, що міф у постіндустріальному суспільстві виступає як трансісторичний принцип організації масової свідомості. У цьому контексті міф не пояснює реальність, він її заміщує, деформуючи. Досліджено специфіку змісту процесу міфотворчості в сучасній Україні, де процес формування міфологем в соціально-політичному бутті дозволяє показати функції міфу в суспільних трансформаціях; архетипні елементи масової свідомості в процесі міфотворчості та прояви їх в різних сферах діяльності.

Ключові слова: соціальний міф, соціальна міфотворчість, міфологічна самосвідомість, самоідентифікація, архетип, трансісторичність, постмодернізм, класичний раціоналізм, політизація міфу.

Полисаев О.П. Социально-философское исследование транс-историчности мифологического освоение мира. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора философских наук по специальности 09.00.03 – социальная философия и философия истории. Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова. – Киев, 2009.

В диссертации представлены результаты социально-философского анализа трансисторичности мифологического освоения мира человеком как процесса и результата приобретения традиционными мифическими формами

современных черт, существования в условиях глобализации. Осуществлена теоретическая и историческая реконструкция принципов, философско-методологических оснований, ценностных ориентаций и культурных контекстов толкования мифа как полисемичной категории, которая отражает трансисторический, иррациональный феномен человеческого бытия. В метаисторическом контексте миф представляет собой форму духовно-практического (ценностного) освоения мира человеком; мифотворчество рассматривается как составляющий компонент социально-политической жизни и фактор истории и культуры человечества.

Основанием анализа является осмысление тех концептуальних и культурных априори, которые составляют фундамент интеллектуального спектра каждой исторической эпохи. Проведенный анализ дал возможность утверждать, что отношение к мифической составляющей культуры человечества исторически складывались неординарно. Становление философии как теории мировоззрения и на уровне древнегреческой, индийской, китайской традиций характеризовались как преодоление мифологического самосознания и как ее существенное влияние. Не только первые философские системы страдали "мифологичностью", мифологичностью обозначилась вся дальнейшая духовная история человечества.

Доказано, что "постмодерный поворот", который по традиционному определению совершился в культуре и философии XX века усилил интерес к мифу как самоценному началу культуротворчества и как элемента становления идентичности социальных и этничных общностей. Это позволило определить, что философский постмодернизм реконструировал оппозицию между философией и мифом, между мифом и логосом. Обосновано, что активное "возвращение" мифа в современную культуру было реакцией на крайнюю форму рационализации жизни, связанной с длительным господством в истории так называемого „проекта модерну", типа „классического" рационализма, позитивиским вариантом миропонимания. Смена общественных идеалов в пользу ценностного измерения бытия, культивирование плюралистического мировоззрения, открытости сознания к коммуникативному дискурсу, сработали как определенное интеллектуальное предусловие нового вхождения в общественную жизнь иррациональных факторов, включая и "новую" мифологию. Миф в постиндустриальном обществе выступает трансисторическим принципом организации общественного сознания. В этом контексте миф не объясняет реальность, он ее подменяет, деформируя. Мировоззрения массового человека опаздывает за течением глобальных изменений и миф, в этом случае выполняет терапевтическую, защитную функцию, освобождая человека от ответственного персонального выбора и более того – превращает миф в специфический вид манипулятивных технологий.

В диссертации осуществлена попытка, на основе исследования трансисторичности мифологического освоения мира, разрешения противоречия между пониманием необходимости глубоких экономических и политических реформ в интересах народа и отчуждением широких масс от властных структур. Представлена аргументация о специфике содержания процесса мифотворчества в современной Украине, где процесс формирования мифологем в социально-политической жизни позволяет раскрыть функции мифа в общественных трансформациях, архетипные элементы массового сознания в процессе мифотворчества и проявления их в разных сферах деятельности.

Ключевые слова: социальный миф, социальное мифотворчество, мифологическое самосознание, самоидентификация, архетип, трансисторичность, постмодернизм, классический рационализм, политизация мифа.

Polysaev O.P. Social-philosophical analysis of trance-historical mythological mastering of the world. – Manuscript.

The dissertation for Doctor in Philosophy, speciality 09.00.03 – Social philosophy and philosophy of history. National Pedagogical Dragomanov University. – Kyiv, 2009.

The results of social-philosophical analysis of trance-historical mythological mastering of the world as a process and result of getting new features by traditional mythic forms in the circumstance of globalization are presented in the dissertation.. Theoretical and historical reconstruction of causes, philosophical-methodological basis, valuable orientation and cultural contexts of myth explanation as a polisemical category that reconstruct transhistorical, irrational phenomenon of human being was made. Postmodern turn in culture and philosophy in XX century reinforced interest for the myth as self-valuable beginning of culture-creation and of element that constitute the identity of social and ethnical unity. This made possible to certify that philosophical postmodernism reconstructed the opposition between philosophy and myth, between myth and logos. It is proved that myth in postindustrial society act as a transhistorical principle of organization of mass consciousness. In this context muth don't prove the reality, it replace distort and it. Particularity of mythmaking process in Ukraine is analyzed, where the process of mythologem forming in social-political being make possible to show the functions of myth in social transformations; archetypical elements of mass consciousness in the mythmaking process and their reflections in different spheres of activity.

Key words: social myth, social mythmaking, mythological self-awareness, self-identification, archetype, transhystorism, postmodernism, classical rationalism, myth politisation.